

ВСТУП

*Співаємо, — писав автор «Велесової криги», — адже ми руси — про славні дні, і маємо співи ті про отців наших, про красне життя в степах і про славу отців».*

*Але та слава бачиться й через призму гірких уроків. Автор нещадний до всього потворного й антиморального, тим більше, що підстав, як бачимо, антипатріотичного, антиморального, антиестетичного, зрештою — антикультурного плану більше, ніж того хотілося б і нам. І, до всього, автор тільки силу приписує богам. За безсилля і рабство, відсутність волі та гідності він звинувачує самих людей.*

*Зауважимо: нині також стало звичним писати найдошкульніші інвективи на адресу українства. Але з яких позицій?*

*Коли для одних, як для творця «Велесової книги», рани і біль, ганьба України — це їхня печаль, і вони бачать їх у комплексному співвідношенні з явищами позитивного плану (які й визначають шану до України та її славу у всепланетарному масштабі), — то інші бачать лише негатив, на основі чого й проголошують вирок: Україна не може бути суверенною нацією-державою, бо українці за самою своєю суттю є народом бездержавної ментальності (психіки, мови, культури) та історії.*

*Облудні, антиісторичні твердження.*

*Бо є підстави, до того ж — обгрунтовані та серйозні, і для докорів, печалі та звинувачень. І їх, наголосимо, першими (у чому мали змогу переконатися) висловили наші пращури, підтвердивши: вони — мислячі й самокритичні, отже, спроможні дивитися на себе збоку, високовимогливо й, отже, державно (про державницькі критерії насамперед свідчать ще «Велесова книга», а згодом «Слово о полку Ігоревім», літописи, твори І.Вишенського і Г.Сковороди, Т.Шевченка й П.Куліша, І.Франка, Лесі Українки). А продовжують роздум про свою сутність і творці держави 90-х років ХХ ст.*

*Але з яких позицій?*

*Не станемо говорити про недругів закордонних, які, як «режисери» «Останкіно», бачать в Україні лише занепад, а причиною — самих українців: там промовляють великодержавна пиха, колонізаторська злоба, татаро-монгольського штибу ідеологія безособовості, дрімучої дикості, антидемократизму. Для них ми — чужі, раби, що захотіли бути вільними. І вишукують вони негаразди у нас (а як їх нема, то й вигадують, провокують людське невдоволення), щоб приховати свої (аж до розстрілу власного парламенту, геноциду і Ічкерії-Чечні...).*

*Бо й сьогодні головна дилема України: бути чи не бути?! Бо головне в ментальності українців — демократизм і свобода; в ментальності сусідів — татарсько-монгольського типу автократичність і знеособлення. А це породжує головний конфлікт доби, бо: ваша мати — Азія, а наша — Європа...*

*Добре знаючи це, О.Блок писав:*

*Попробуйте сразиться с нами!*

*...Да, азиаты — мы — с раскосыми и жадными очами!*

*Але «азіатами» можуть бути не лише ті, що живуть в Азії або в Росії. Скоріше навпаки: класичні азіати — тут, і не з чужих етносів, а «свої» — ті, що виховані як «хахли» — жахне страшидло,*

*Людина видом, але духом бидо,—*

*оскільки осердям їхніх натур є не тільки двомовність, а й двоєдушність (точніше — бездушність, порожнеча), через що:*

*Коли хахол звертається до Бога,*

*То лиш на те, щоб освятить ярмо,*

*За рабство помолитися щомога,*

*Скверники Кобзаря святе письмо...*

*Отож мусимо визнати, що і в українстві (як і усіх народів) немало (і в характері, і, як наслідок, в долі) таких реалій, які не роблять нам честі.*

*Але не тільки з таких реалій складається історія України-Русі. Весь час свого існування культура етносу, нації розвивалася і вдосконалювалася: причому не тільки мистецька культура, а й політична, правова, культура матеріального виробництва, наукова і т.д. Ми ж розглянемо розвиток*

культури українців як правової культури, політичної, релігійної, культури мистецтва, освіти та науки. І тоді задамо собі питання «...що ми?... Чиї сини? яких батьків? Ким? за щ закуті?...» і побачимо, «...що ми Дажбожі внуки... що ми русичі всі».

## ПРАВОВА КУЛЬТУРА

Предовсім Київська Русь була розвиненою правовою державою (Ще в «Літописі врем'яних літ» зазначається, що племена, які є нашими предками жили на землі роду свого... за законами батьків своїх.): кодекс законів «Руська правда» Ярослава Мудрого став як синтезом попереднього тривалого державно-політичного й суспільно-економічного розвитку, так і основою державного життя Великого князівства Литовського та пізніших формацій і в Україні, і в суміжних державах.

Причина в характері й змісті парвового кодексу: він складений на основі багатовікового звичаєвого права народу, але частина законів було крнституйована (вироблена Володимиром і Ярославом); «Руська правда» чітко й принципово регулювала правові норми стосунків між членами сім'ї (батьками і дітьми, чоловіками і дружинами), роду, племені, суспільства, між русичами (в «Правді» — русинвми — громадянами південної Русі) й іноземцями, між державцями і підлеглими, до того ж — у всіх чферах життя людей. Пізніше, за Володимира Мономаха, до «Руської Правди» було внесено чимало поправок, але це свідчило про те, що правознавча культура в Київській Русі постійно розвивалвся, чутливо реагуючи і на зміни в бутті та свідомості народу, і на розвиток зарубіжного правознавства.

В «Руській Правді» виявилася демократична суть ментальності праукраїнського етносу: прагнення до поєднання волі народу (віче), законоустремлінь боярської думи та виконавчої волі князів; це також документ, що фіксує і традиційну «колективність прав та відповідальності («Аще будить русин (представник Південної Русі),

любогридин (князівський дружинник), любокупчина, любобетник (княжий службовець), любомечник (дружинник), ише ізгой (відпущений раб), любословенин (представник Новгородщини), то (в разі провини, заподіяної шкоди) 40 гривен воложите за нь»), і соціальну та індивідуальну диференціацію в суспільстві. Ще «Руською Правдою» передбачався захист прав окремо. людини, а водночас — і держави. Це було гарантом всезагальної благодаті. «Руська Правда» регламентувала права і обов'язки всіх без винятку соціальних верств і в усіх сферах життя: державній, родинно-побутовій, виробничій, конфесійній.

Зауважимо: гени такого правового статусу формувалися тисячоліттями, що добре відтінено автором «Велесової книги». Своє Право русичі угоджували з волею Богів, а тому й мислили глибоко, гуманістично, патрвотично, аолелюбно, з позицій найвищої етики (чесності, гідності, самосвідомості обов'язку), і в цьому сенсі — універсально. Універсально і в тому, що волю кожного, усього племені, інтереси держави відстоювали віче, бояри, князі, які діяли одностайно та в злагоді і з нормами багатовікових звичаїв, і — новочасних законів.

Згадаймо демократію в Україні нашого століття: в Українській Народній Республіці вона здійснювалася трьома органами: Центральна Рада (більш-менш сучасний аналог віча), Генеральний Секретаріат (тогожчасний аналог боярської думи) і Президентом (ну чим не князь, який спокон віків був органом виконавчої влади?). Це був приклад з УНР. А нащо ж забувати, що зараз також начебто живемо в демократичному суспільстві, в демократичній державі, яка за Конституцією України є навіть правовою? Хто ж здійснює цю правову демократію в наш час на терені земель колишньої Київської Русі? Віче (Верховна Рада), боярська дума (Кабінет Міністрів) та князь (Президент) — ну хіба ж це не приклад тисячолітніх демократичних традицій, що переходили від етносу до нації, хіба не приклад розвитку культури на прикладі правової культури? До того ж більшість законів, що були зазначені в «Руській Правді», а потім і в Литовських статутах (які до речі базувалися на збірнику законів Ярослава Мудрого («Руській Правді»)), тому їх можна

*також вважати надбанням саме української правової культури, або в крайньому випадку — і української) зараз працюють як чатисни та статті законів України. Хіба це не приклад трансформації та удосконалення звичаєвого права до розвиненої правової системи? Так, цей розвиток і удосконалення пройшли довгий шлях і зробили його на своїй землі саме українці, а не візанти або великороси.*

*...Давно були на Русі харари, зараз варяги;  
Ми ж Русичі...*

*Про державу можна казати, що вона демократична, якщо права та свободи громадян закріплені правовим шляхом в нормативному акті. Таким актом повинна бути конституція. І ось якраз перша конституція в Європі з'являється якраз в Україні, ан основі одного з найперший демократичних режимів — Запорізької Січі. Це конституція Пилипа Орлика. Ця конституція була значним витком вгору української правової культури. В ній з'являються норми конституційного або державного права. Тут передбачалося встановлення національного суверенітету і визначення кордонів Української держави, забезпечення демократичних прав людини, визнання непорушності трьох складових частин правового суспільства, а саме — єдності і взаємодії законодавчої (виборна Генеральна Рада, що мала скликатися тричі на рік), виконавчої (гетьман, обмежений законом у своїх діях, генеральна старшина та обрані представники від кожного полку) і суворо підзвітної та контрольованої судової влади. Конституція визначала фундаментальні принципи внутрішньої та зовнішньої політики майбутньої Української суверенної держави, засуджувала протекціонізм і підкуп, закріпила нечуване в феодальному суспільстві рішення про соціальне забезпечення убогих, удовиць, сиріт тощо. Хіба не логічна послідовність в правовій культурі українців?*

*Важливу роль в розвитку національного права зіграло міжнародне право. Ще коли Аскольд і Олег ходили в походи на Константинополь, на*

*Візантію, коли руський щит прибивався до царградської брами, укладалися міжнародні договори, договори, в яких зазначалися умови співробітництва двох країн, торгівлі, сплати мита чи контрибуцій. Це і були перші краплі надбання міжнародного правового досвіду українського народу. Багато разів ще приходилося Україні вступати в міжнародні зносини з багатьма країнами. Гетьман Іван Мазепа заключав договори зі Швецією та Туреччиною, з Кримом та з Росією. Тільки завжди умови цих договорів залежали від становища держави на зовнішньополітичній арені. Якщо ж ще Олег програвав у поході проти Візантії то встановлювалися договори з умовами кращими для Візантії, якщо ж навпаки — то для Київської Русі.*

*Таким чином можна зробити висновок, що правова культура українців (як частина культури взагалі) розвивалася досить успішно і що ця культура формувалася та вдосконалювалася саме українцями від роду в рід, від етносу до нації.*

## РЕЛІГІЙНА КУЛЬТУРА

*Українці пережили (й переживають) процеси як одно- (язичництво), дво- (язичництво й християнство), так і багатовір'я (політеїзм), а також як відсутності, так і наявності, а той непомірної розгалуженості конфесійних інституцій, зокрема: при вірі в єдиного Бога, як у християнстві існують не тільки православ'я й католицизм, а й численні протипоставлені церкви в православ'ї.*

*Інша справа — релігія як частина культури. Слушно зауважують автори збірки «Релігія в духовному житті українського народу», що на сучасному етапі необхідний всебічний, неодномірний, науково-аналітичний метод, як і врахування того, що «складність історичного буття українського народу формувала у нього плюралістичний світогляд. Крім релігійності, його свідомості притаманні й елементи вільнодумства, що проявилось у вигляді релігійного інакодумання, скептицизму,*

індеферентизму, антиклерикалізму, пантеїзму, антитеїзму. Раціоналістичні та ірраціоналістичні підходи мають місце у різних сферах української духовної культури — в науці, філософії, освіті, мистецтві, навіть богослов'ї... Крім того треба додати конфесійну упередженість в оцінці релігійно-духовного життя українців, не переносити міжрелігійні суперечності на ґрунт раціонального».

Не важко переконатися, що сфера й проблема релігії належать до багатограних, а їхнє коріння в глибинах праісторії. Суперечливий уже сам початок: віровання зароджується як процес складного комплексу почуттів: захоплення природою, благоговіння перед нею, але водночас і страх: природа була багатою й щедрою, проте й нежадною. Тому її обожнювали і намагалися то пізнати, то прихилити, привабити. На цій основі кристалізувалися «атоми» філософії й містики, поезії й інших форм мистецтва. Загалом — духовно-мистецький синкретизм. У ньому поєднувалися і релігійні форми (образовість), і духовні чинники: віра в упирів і берегинь (як «філософія» життя і смерті, добра і зла), в Рода (рожаниць), а паралельно — творення ідолів, що символізували природно-життєві сили (від Землі до Космосу). Найчастіше божества уособлювали образи-сили, пов'язані з хліборобською (скотарською) культурою, сім'єю і родом (Лель, Лада). Синкретизм виявився і в поєднанні елементів релігій різних племен та континентів. На цій підставі, а також враховуючи роль християнства І.Огієнко твердив, що в язичництві не завершилося формування цілісної викінченої системи. Проте має цілковиту рацію й О.Домбровський, твердячи: крім спільних вселюдських «проявів релігійних вірувань як фетишизм, анімізм, тотемізм, культ вогню, рік і культ предків, а далі політеїзм та дуалізм у поняття розуміння й персоніфікування добра і зла, світла й темряви, територія України із своїм населенням відзначалася у загальному власним стилем змісту й форми релігійного життя».

Друга проблема раннього періоду — суворість чи й жорстокість традицій, зумовлюваних фетишизацією природи (непізнаних сил). Маємо на увазі жертвоприношення, які робилися спочатку гаям, колодязям і

рікам, а потім, як зазначається в «Повісті временних літ» Диявол (за визначенням філософа) «у ще більші спокуси ввергнув людей»; вони почали «кумирів творить: одні дерев'яні і мідні, а другі мармурові, золоті і срібні, і кланялися їм, і приводили до них своїх синів і дочок і заколювали перед ними...» Внутрішньо надзвичайно суперечливим, а головне — незрівнянно жорстокішим виявилось християнство. Особливо з часу, коли стало офіційною релігією і, на відміну від забобонності язичників, здійснювало людиножерство з «ідейних міркувань». Язичники приносили в жертву одиниць, і не з помсти чи озлобленості, а віри в добродійність також і стосовно жертв (на підтвердження достатньо нагадати свідчення арабського мандрівника Ібн-Фадлана: староруський князь, ідучи з життя одну частину набутого добра залишав спадкоємцям, іншу — йому клали в могилу; померлого обряджали в дорогий парчевий одяг із золотими гудзиками, соболину шапку й садовили на корабель, спорядивши особистою зброєю, їжею, жертвовними тваринами і навіть дівчиною, яка погоджувалася супроводити небіжчика у «сад красивий і зелений».

Християнство як офіційна релігія йшло у сполохах кривавих вогнищ, хрестів, аутодафе.

З часу легалізації римськими імператорами християнство стає ідейно нетерпимим: і щодо інших релігій, і щодо «Єресей» в своїй системі, і, зрештою, навіть щодо людини загалом («єретиків»).

Причини відомі: римські імператори усвідомили, що утримати імперію навіть ще численнішими легіонами, оружно, — неможливо. Потрібна охоронна духовна сила.

З цієї причини на християнства й покладалася державно-охоронна місія. І лідери християнства взяли на себе цю роль (запрагши, до речі, підпорядкувати собі не тільки душі людей, а й державну владу, світську еліту). Логічно, що віра і церква стали не тільки аналогами, а й різномірними частинами.

Церква, як не дивно, але взяла на себе й слідчо-каральні функції. І не тільки щодо людей-відступників особливо — язичників), а й в ставленні до науки загалом й філософії зокрема; до мистецтва, особливо — сповненого



*життя, гуманістично-волелюбних ідеалів (за що пізніше не без успіху розвінчував християнство Ніцше).*

*За цих умов багатобожжя стало незручним. Мав бути один Бог як воля й закон для всіх. Раніше віруючий визначав свої святині. Віднині вирішитель всіх помислів і справ став Бог.*

*Людина перетворювалася на знаряддя, об'єкт Божої волі, а оскільки Бог був далеко, його іменем діяли церковники. Їх уже менше цікавили інтереси, а тим більше особовість віруючих. Зайвими стали розум і самосвідомість. Бог став символом сили, гніву і кари, людина ж — втіленням духовного рабства. Рабства як символу добровільного вибору стану несвободи; приреченості на землі й сподівань ціною самозречення та покори удостоїтися щастя «на небі».*

*Прийняття християнства русами-полянами не лишало можливості вибору (християнство було нещадним до інакомислячих). Але чи могли укри-руси-поляни, виплекавши ідеал благодаті — свободи, легко (не кажучи вже — добровільно!) докорінно змінити свою ментальність?*

*Розгорнулася нещадна боротьба: і фізичним побиттям язичників та язичницьких богів; і дискредитацією основ — релігії — філософії — «поганства». Зіткнулися тисячоліття власної, сповненої крові і поту, життєдіяльності з чужоземними нововведеннями. Зіткнулися інтереси людей, держави і церкви. Вибір мали робити всі: народ, інтелігенція, урядуючі кола.*

*Необхідно рахуватися і з зазначеною парадигмою; відбулася і зустріч двох культур.*

*Християнство було відоме ще династії киевичів: князь Аскольд, здійснивши кілька переможних походів на Візантію, 860р. запровадив державі християнство, Константинопольський патріарх Фотій благословив створення в Києві митрополії. Розпочинає діяльність архієпископ Михайло Сірин.*

*Однак здійснюється переворот, місце вбитого Аскольда посядає малолітній Ігор з династії Рюриковичів. Християнство ще не посідає панівного становища. Запанує воно лише після об'єднання Куявії і Славії*

*(Новгородщини) в Київську Русь та освячення киян Володимиром Великим, до того ж шляхом, далеким від «діалогу культур».*

*Язичництво було життєрадісним, сонячним і оптимістичним. Воно бачило можливість залежності життя від волі Богів. Аде смерть не була не тільки предметом бажань, з підвищеної уваги.*

*Християнство ж, як зазначав М.Бердяєв, навпаки: зачарувало світ «красою» смерті. Життя стало вважатися дрібним епізодом в безкінечному плині часу.*

*З цієї причини візантійські місіонери й почали з винищення язичницької енергії життєлюбства.*

*Їхній фанатизм діставав іронічну реакцію ще в ті давні часи. Лукіан, наприклад, писав: «Ці нещасні упевнили себе, що вони зробляться безсмертними і будуть жити вічно; внаслідок цього християни зневажають смерть, а багато хто навіть шукає її. Інший критик раннього християнства, враховуючи аскетизм і пуризм нововірців, виносив їм нищівний вирок: «Ви, отже, відмовляєтесь від наших богів і водночас боїтеся їх... Нещасні, ви й тут не живете, і там не воскреснете».*

*І все ж християнство перемогло.*

*Починається боротьба з автохтонною релігією-філософією русів — язичництвом засобами не лише урядового терору, а й церковної ідеологічної дискредитації.*

*Першими розгорнули його місіонери християнства, прийшли до Русі з чужих земель. І не дивно: руське було для них чужим. Хотіли ж вони утвердити своє, бо зайняті фортеці можна відвоювати, заповнені ж душі — не завжди. При цьому важливо, що, як те довідуємося з «Повісті временних літ», чужинців-філософів непокоїло не стільки те, що русичі були язичниками раніше, скільки те, що й за умов християнізації, «й нині те роблять»: шанують природу, Рода і породіль та «потайки моляться... проклятому богу Перуну, і Хересу, і Мокоші, і Вилу (Слово святого Григорія»).*

*«Потайки моляться...» — ось наша давня драма! Але, можливо, і наше спасіння: поступаючись вигодами життя перед силою зла, зовнішніх*

обставин, пращури залишалися непоступливими у своїй вірі, зберегли власний внутрішній світ.

Отже, з приходом і перемогою християнства на Русі-Україні відбувається спроба докорінно змінити світовідчуття і світосприйняття давніх слав'ян, змінити і нав'язати їм нову філософію, нові ідеали і ціннісні орієнтири, але, незважаючи на те, що ці перетворення впроваджувалися насильницькими методами, тисячолітні традиції нації неможливо було змінити повністю. Упродовж віків християни України святкують язичницькі свята (тільки тепер вони називаються християнськими), співають язичницькі пісні (колядки, щедрівки, веснянки тощо), христосуються крашенками з язичницькими візерунками і т.д., тобто християнство і язичництво переплелися в культурі українців. Створилася нова, особлива релігія, нова, особлива культура, яка характерна саме українській нації, релігія, яка була джерелом освіти і культури протягом століть, яка допомогла людям виживати в складних умовах існування, підтримувала їх духовно. З приходом християнства з'являється таке поняття як міжконфесійні конфлікти (то ворогували католики та православні, зараз же навіть православні не можуть поділити владу та майно. Постійні конфлікти між Київським та Московським патріархатами, Українською автокефальною церквою та Греко-католицькою церквою відштовхують молодь (а це майбутнє нації і дежаві!) в обійми заокеанських сектантів, які роблять з релігії шоу. Але в той же час прийняття християнства Руссю мало неабияке значення в політичному плані— після хрещення Русі, вона стала на рівні з наймогутнішими імперіями християнської Європи.

## МИСТЕЦТВО, ОСВІТА ЯК ЕЛЕМЕНТИ КУЛЬТУРИ

Люди, народи, епохи відзначаються специфічною духовністю. Її основа — це й стан матеріального виробництва, суспільних відносин, освіти, науки, але особливо — породжувана обставинами психіка; найяскравіший

вираз — мистецтво. Так само ядром психіки є сова: вона виявляє глибини характеру нації. І по-своєму логічно, що колонізатори, плануюче своє довготривале панування, завжди найлютіше воювали з мовою, витравляючи її не тільки з освіти (мистецтва), а й з душі. «Коли мова школи, — посив О.Потебня, — відмінна від мови сім'ї, то слід чекати, що школа й домашнє життя не будуть в гармонії, а будуть зіштовхуватися й боротися одне з одним». З цієї причини мови не можуть поєднуватись, і «Вплив двомовності... на цілі народи... я гадаю, теж несприятливий», як і зумовлювана знищенням мови денаціоналізація є невідворотним шляхом до деморалізації (катастрофічного розкультурення), бо веде до таких деформацій народного життя, « за яких традиція народу, сконцентрована головним чином у мові, переривається чи послаблюється такою мірою, що стає лише другорядним чинником перетворення».

Поглинання однією мови іншою — це трагедія всезагальна, бо поглинання одного народу іншим означає смерть поглинутого, а усе те не минає безкарно й для «переможців». «Народність, яка поглинається іншою, — наголошував Тумбольдт, — вносить у цю останню начало розпаду».

Отже, найповніше « індивідуальне лице народу» виражає мова. З цієї причини найуніверсальнішою формою вираження є словесне мистецтво, особливо коли воно споріднене з іншими родами творчості, що цілокупно виражають обличчя культури.

Кращий доказ тому — український фольклор. Його основа — це ідейний і мистецький синкретизм. Велика роль у ньому — ритму, «забави», гри. Але особливе — слово: і в плані можливостей виразу багатства форм, і в плані виразу глибин змісту Буття. Адже коли б ми «могли відтворити історію творення (слів), так само відкрилиб за кожним словом дуже влучну, дотепну, може, навіть геніальну комбінацію ідей і образів.»(Грушевський М.). До того ж комбінацію, за якою стоїть негеймовірна багатогранність родів і видів мистецтва.

Синтезом загальнолюдських здобутків та багатовіковою творчістю народу стало мистецтво, особливо в сферах архітектури й скульптури,

живопису та, передовсім, художньої словесності: фольклору (билини кийвського й новгородського циклів; обрядова, календарна, інтимна, дружинна поезія), героїчного епосу («Слово о полку Ігоревім»), філософсько-педагогічної («Поучення дітям»), релігійно-ораторської («Слово про закон, благодать, істину»), агіографічної, мандрівничої прози.

Шедеври Київської Русі віками вражають світ високістю духу й оригінальністю форм, гуманістичним, філософсько-етичним змістом і пафосом. Занепад держави поставив народ на грань апокаліпсису, а культуру — на межу прірви.

Та її коріння виявилось настільки глибоким і розлогим, а принципи та здобутки — універсальними, що саме культура, хоч була переслідуваною й тероризованою, перебрала на себе роль і продовжувача традицій, і охоронця, гаранта самодостатності, незнищенності народу, і, як підсумок, всемогутнього стимулятора його енергії, самосвідомості, державо- і націєтворчості та історіософії, і філософії, і релігії українців.

Однією з частин культури є освіта. Відомо: ще Володимир Великий розпочав освітній процес. І хоча батьки плакали за взятими до навчання дітьми «як за померлими», суспільство не могло не відчувати загальної користі від ініціативи глави держави.

Думаючи про душу та мудрість поколінь, Ярослав Мудрий, Володимир Мономах і створили свою — вітчизняну — систему освіти, педагогіки, науки, а в школах змусили (та дали змогу) вчитися дітям як вищих, так і середніх станів. На середину XIII ст. в Київській Русі було до 400 чоловік, що знали грецьку мову.

В XV-XVIII ст. на терені України не тільки не припиняється, а ще глибшає потік освіти та науки: ще 1439 р. створюється братство при Успенській церкві у Львові, а згодом засновуються освітньо-науково-релігійні братства по всій Україні, їхніми школярами стають представники усіх станів, а вивчалися в них і гуманітарні, і природознавчі предмети. І це було як продовженням великою традиції (онука Ярослава Мудрого Ганна Всеволодівна відкрила школу, в якій учили грамоти й велися практичні заняття; а онука Володимира Мономаха княжна Євпраксія —

*Зоя, що навчалася і в Греції, стала автором першого наукового методичного трактату «Аліма», котрий і дося зберігається у Флоренції; українці-руси користувалися працями з фізіології, космографії, астрономії, математики), — так і відповіддю на потреби нового часу. З одного боку, братства стали захисниками своєї віри (і символічно, що до Київського братства записався з усім військом гетьман П.Конашевич-Сагайдачний), а паралельно — інституціями, в яких формувалася національна інтелігенція та державницької орієнтації еліта. Як писав 1581 року пастор Обертон, в Україні ри всіх церквах були школи. Були вони й в усіх містах, при всіх полках та на Зопорозькій Січі. Природно, що в Україні, як в небагатьох Європейських державах, ще в середньовіччя створюються школи-академії (як в Ракові, Дубні, Хмельнику), то академії типу Острозької (1576-1580), Києво-Могилянської, в яких на європейському рівні і велося навчання (трирічне («трівіюм») та чотирирічне («квадрівіюм»)), зокрема викладалися граматика, риторика, музика, поетика, синтакса, діалектика, філософія, геометрія, астрономія, слов'янська, грецька, латинська мови; і розвивалися різного роду науки. Як наслідок — ще в XVII ст. в Гейдельберзькому, Болонському, Сорбонському, Празькому, ін. університетах вчилася 1946 офіційно записаних студентів з України, Білорусі, Литви (М.Смотрицький; учитель Г.Сковороди Симон Тодоський; Варлаам Ясинський), а українські вчені (як Юрій Дрогобич (Катермак), Павло Русин) працювали ректорами чи деканами факультетів зарубіжних університетів.*

*Україна була однією з наосвіченіших, нуково розвинутіших, культурних націй (держав).*

*Тут не можна також не наголосити: тільки в Україні літописна традиція не переривається з X до XIX ст. А літописи — це ж не просто історіографія (джерельна база освіти й науки). Українські літописи — пам'ять епох і поколінь, що виявляє як негаснучу свідомість народу, так і його ідеали, державно-політичну, соціально-економічну, національну і релігійну орієнтацію та волю, як і мораль, етику, естетику, психіку. Закономірно, що літописи Самовидця, Грабянки, Величка «Історія русів»*

*як літописи Київської Русі в XVII ст. стали могутньою силою відродження української ідентичності, а згодом державницької волі та психіки («Книги Битія...»), жаданням здійснення власної історичної місії. А нині знову стають основою дійсно наукової історософії, отже знань, культури почуттів, мислення, життєдіяльності, національного державотворення.*

*Мистецтво та наука повинні зіграти одну з найвирішальніших ролей при відродженні української нації та держави в наш час, час, коли перш за все необхідно відродити націю, а вже потім розмовляти про «громадянське суспільство», яке чесно кажучи взагалі є суто філософською, суб'єктивною категорією, яка нічого спільного з правовою культурою чи об'єктивною дійсністю, державотворенням нічого спільного не має. Повернувши людям твори мистецтва, створивши національну науку, можна повернути національну свідомість, а одже і стремління до самовизначення як нації, можна нагадати, «...нащо нас мати привела...».*

## ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА

*Політика — як відомо — це мистецтво керування державою, а отже, якщо це мистецтво, то це один з елементів культури.*

*Найперше — у сфері державно-правового мислення, почуттів, життєдіяльності: про розвиток України як суверенної держави дбають П.Коношевич-Сагайдачний і М.Дорошенко. Б.Хмельницький не обмежується автономією від Туреччини, Польщі чи Росії, а прагне: по-перше, створити самодержавну (іменуючи себе самодержавцем всієї Укаїни-Русі) демократичну державу (з успадкуванням гетьманської влади, бо за тодішніми міжнародними нормами лише така країна не могла бути інкоронованою іншими); 2. А потім створити об'єднання держав (Швеції, Німеччини, Мадярицини, Польщі, Молдови), завдяки чому Україна була б не тільки рівною та незалежною, а й інтегруючою частиною, впливовою силою Європи.*

*Завдяки широті мислення та поглядів, засвоєнню міжнародного досвіду в плані здійснення цієї програми виступають й І.Виговський, П.Дорошенко, І.Мазепа (згодом П.Полуботок, К.Розумовський), а наслідком їхньої патріотично-державницької діяльності стає правове оформлення політики, філософії, ідеології — Конституція Пилипа Орлика — переконливе свідчення як новаторства, так і традиційності мислення спадкоємців Київської Русі (Ще за Київської Русі князі проводили різні політики: Святослав-Завойовник розширював та зміцнював кордони Київської Русі. Його війська боявся сам імператор Візантії.*

*Володимир Великий спирався на зміцнення внутрішньої сили держави, розсаджуючи на князівських тронах в різних землях своїх синів та одружуючи їх на принцесах європейських. Ярослав Мудрий вирішив, що централізована влада в державі — це за краще, ніж кожен, що хоче, те й робить, тому він спочатку приборкав своїх непокірних братів та родичів, спираючись на варязькі дружини та допомогу шведського конунга, на дочці якого був одружений, потім повіддавав своїх дочок за могутніших королів Європи (польського, шведського, французького), тим самим поріднившись з королевськими родинами. Київська Русь була міцною і могутньою, з нею не могли не рахуватись).*

*Культура державної політики (поєднання волі народу — Вічової Ради — з волею уряду — Гетьмана, старшинської ради або Кошового і козацької ради) визначила й основи культури соціальної (права різних станів), економічної (розвиток сільського господарства, основ буржуазних відносин, внутрішньої і міжнародної торгівлі), національної (рівність усіх перед законом) та конфесійної (свобода віросповідання з підтримкою національної церкви) політики.*

*Чи не вперше в Європі (отже, й у світі) було зафіксовано права людини в суспільстві як пріоритетні. Конституції й віче оголошувалися однаково підзвітними як хлібороб, купець, старшина, так і гетьман.*

*Україна ставала однією з найосвіченіших та розвинутіших економічно буржуазних держав і націй. А її керманичі виступали в уже традиційній іпостасі людей універсального типу: політиків і законотворців,*



адміністраторів і воїнів, не лише меценатів, а й творців та організаторів освіти, науки (К.Розумовський 52 роки був президентом Російської академії наук), мистецтва.

Першим завданням нації було (та й досі є!) плекання еліти, типу української людини: подібно Володимиру Великому, Княгині Ользі, Ярославу Мудрому, Володимиру Мономаху, Данулу Галицькому, Митрополитам Іларіону і Смолятичу, єпископу Туровському, ігумену Данилові, літописцям Никону і Нестору, — світські і патріотичні церковні керманичі і за умов бездержавності прагнули виховувати в собі і в інших характери цілісні, гуманістичні і вольові, віддані найвищим суспільним ідеалам, а тому універсальні інтересами та знаннями, сповнені почуття справедливості та свободи. Михайло Глинський, Байда — Вишневецький, Петро Сагайдачний, Михайло Дорошенко, Богдан Хмельницький, Іван Мазепа, Пилип Орлик, Кирило Розумовський, як і славетні Трясило, Морозенко, Богун, Войнаровський, — були людьми не лише щонайвищої військової доблесті, державної мудрості й далекоглядності, крицевості натур та патріотичності переконань, а й найвищої на той час освіти (закінчували і європейські університети, володіли багатьма мовами); не лише безкорисливими покровителями, а й творцями мистецтва. От такий тип справжнього політичного діяча України (не те, що зараз! Сидять в парламенті такі собі «товарищи», які навіть мови держави, народ якої вони представляють, не знають, а те й взагалі не мають вищої освіти! Як така людина взагалі може приймати закони?!)

Знищення Гетьманату й Запорозької Січі перетворює частину України на російську колонію. Друга частина опиняється під кормогою інших держав (Австрор-Угорщини, Румунії). Навіть частині української патріотичної шляхти, світської та конфесійної інтелігенції здається, що національно-державне відродження України неможливе. Тимбільше, що з катастрофічною силою навлюється антиукраїнська ідеологія: концепція єдності «самодержавства, православ'я, народності» узаконює версію про єдиний східнослов'янський етнос, отже — єдину — російську! — державу, мову, культуру, а тим самим — про Переяславську угоду як про акт

історичного волевияву всього народу до «воссоединения» в рамках «єдиного природного організму». Засобом державного ідеологічного тероризму, тотальної денационалізації стають навіть освіта, наука, церква (за умов російського абсолютизму — слухняний інструмент влади): ліквідуються українські школи й видання, навіть Києво-Могилянська академія перетворюється лише на церковний заклад; відкриті Харківський і Київський університети, Ніжинський, Одеський, Кременецький ліцеї і засновувались як форпости русифікації, підготовки кастрованої української інтелігенції. Забороняється українська мова «височайшими» указами царя!

Україна стає Малоросією, українці — малоросами, а то й зовсім хахлами. З волелюбного народу українці перетворюються на рабів. Українські землі дарувалися російським вельможам разом з сілами, містами і, відповідно, людьми. А українська еліта (якщо можна так сказати), та, що повинна була таорити державу, отримавши дворянські привілеї, забули, що вони «...не греки, не варяги, не болгари, а русини...». Недарма Тарас Шевченко писав:

«Чого ж ви чванетеся, ви!  
Сини сердешної України!  
Що добре ходете в ярмі,  
Ще лучче, ніж батьки ходили.»

І ось один з ідеологів великоросійської шовіністичної ідеології вирішив посягнути не тільки на історію України, а й на народну пам'ять. Він обнародував версію, згідно з якою Київська Русь була... великоросійською (цікаво, еге ж?!), а українці — це білі хорвати, які прибігли звідкись зі Сходу і самовільно зайняли «исконно русские земли» (Пан Микола Дремлюга сказав з цього приводу, що, якщо б могли, то вони полізли б і в Африку, кричучи про ісконно руські землі). Але Погодін занадто перестарався: своєю теорією про білих хорватів і він зруйнував всю попередню ідеологію про «три братні народи з одної колиски».

Тому така політика, звичайно ж, не могла не призвести до хвилі невдоволення, підняття національної самосвідомості серед української інтелігенції.

*На початку XX ст. на політичній арені України з'являються постаті неординарні: видатного вченого-історика Михайла Грушевського, Михновського, Симона Петлюри, Володимира Винниченка, Птрушевича, Богдана Лепкого та інших. Починається новий виток розвитку української державності, нове відродження української нації. Утворюється УНР. Але після жовтневого перевороту 1917 року, скинувши одних великодержавних шовіністів, до влади приходять не «гірші» шовіністи з неменшими імперськими замашками, яким не сподобалося, що Україна опинилася поза їх контролем. Історія повторилася наново. Тільки на цей раз з подвійною силою вдарила імперія по тільки-но знов народженій державі. Були звичайно прорахунки і в політиків Центральної Ради. Коли Михновський пропонував створити регулярну армію, здатну до ведення бойових дій, його не підтримали помірковані соціалісти. Зараз же Україна (в усякому разі на мій погляд) втрачає свій міжнародний авторитет не вдалою внутрішньою та зовнішньою (по деяким пунктам) політикою. Наприклад, праве крило політичних сил (і я з ними) вважає, що не потрібно було відмовлятися від ядерної зброї — в світі поважають сильного і з сильним рахуються (так було вік віків, так воно є, і так воно залишиться), не потрібно було навіть починати переговори щодо розподілу Чорноморського флоту («Всі війська, оборонні споруди... що знаходяться на території України... переходять у власність Української держави...»)(Закон України про правонаступництво), не потрібно було надавати статус автономної республіки Криму, щоб їм раптом не захотілося повторити експеримент Чечні.*

*Протягом переходу від етносу до нації трохи змінилися політичні орієнтири українців, але суть залишається одною — демократія. Нещодавно (майже 6 років тому) Україна стала незалежною знову і потрібно відроджувати державу, а тому перш за все (як свідчить історичний досвід) треба створити політичну еліту, державотворців, рівень культури яких взагалі і політичної зокрема був достатньо високим, щоб працювати (плідно і з користю) на благо держави.*

## **ВИСНОВКИ**

*За що ми билися з ляхами?  
За що боролися з ордою?  
За що скородили списками  
московські ребра,  
Засівали й рудою поливали?*

*Дійсно, за що? Щоб деякі державні діячі сусідньої держави могли заявляти, що Севастополь — ісконно російське місто, що там із покон віків стояв російський Чорноморський флот (от так штука!), що України взагалі не було, не існує, і бути не може, що ми всі — молодші брати, що Київ — це мати міст не руських, а російських і таке інше, і так далі? Ні, щоб ми могли зараз будувати нову молоду Українську державу, щоб ми могли піднімати Україну з великої руїни, щоб ми могли відроджувати українську націю, а на її основі — і державу, бо українці — це не білі хорвати, які прибігли ці Сходу, а ми живемо «...на землі роду свого, по законам батьків своїх...», маємо свої звичаї, мову і маємо свою культуру, корні якої спускаються глибоко в часовий ґрунт, яка в різних проявах і різновидах розвивалася, модернізувалася, трансформувалася і акумулювалася протягом часу існування України-Русі, часу проходження українства від етносу до нації, часу усвідомлення українцями історичної місії, яка покладена на них, культуру, яка є однією з найбагатіших культур Європи, а то й усього світу.*

*ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА*

*Кононенко П.П. «Проблеми розвитку української літератури».*

*Кононенко П.П. «Українознавство».*

*Кононенко П.П. «Свою Україну любіть».*

*Літопис руський. Пер. з давньорус. Л.Є.Махновця; Відп. ред. О.В.Мишанич.*